हर्यतः प्रागाथः।अग्निः, हवींषि वा। गायत्री।

हविष्कृणुध्वमा गमदध्वर्युर्वनते पुनः।विद्वाँ अस्य प्रशासनम्॥ ८.०७२.०१

अग्निरागमत्। विद्वान्- ज्ञानी। अस्य- एतस्याग्नेः। प्रशासनम्। पुनः। अध्वर्युः- ध्वरविरोधकर्मकामः। वनते- सम्भजते ॥१॥

नि तिग्ममभ्यंशुं सीदद्धोता मनावधि।जुषाणो अस्य सख्यम्॥ ८.०७२.०२

अस्य- एतस्य रसस्य। सख्यम्- मैत्रीम्। जुषाणः- सेवमानः। मनौ- मनने। अधि। होता- देवाह्वाता अग्निः सत्क्रतुः। तिग्मम्- तीक्ष्णम्। अंशुम्- रसम्। नि षीदत्- उपवेशयति ॥२॥

अन्तरिच्छन्ति तं जने रुद्रं परो मनीषया।गृभ्णन्ति जिह्वया ससम्॥ ८.०७२.०३

जने- जनहिताय। तम्- अमुम्। रुद्रम्- द्रवणशीलमग्निम्। परः- यः श्रेष्ठस्तम्। मनीषया- धिया। अन्तः। इच्छन्ति- उपासितुमिच्छन्ति। ससम्- निहितम्। जिह्वया- वाचा। गृभ्णन्ति- गृह्णन्ति ॥३॥

जाम्यतीतपे धनुर्वयोधा अरुहद्वनम्।दृषदं जिह्वयावधीत्॥ ८.०७२.०४

वयोधाः- हव्यधारकः। जामि- प्रवृद्धम्। धनुः- अन्तरिक्षम्। अतीतपे- अतितपति। वनम्- अरण्यम्। आरुहत्। दृषदम्- कठिनमपि पाषाणं जडप्रतीकम्। जिह्वया- ज्वालया। अवधीत्- जघान ॥४॥

चरन्वत्सो रुशन्निह निदातारं न विन्दते।वेति स्तोतव अम्ब्यम्॥ ८.०७२.०५

वत्सः- वत्सभूतोग्निः। चरन्। रुशन्- ज्वलन्। इह- अत्र। निदातारम्- निरोधकम्। न। विन्दते- लभते। स्तोतवे- स्तोतुम्। अम्ब्यम्- स्तोतारम्। वेति- कामयते ॥५॥

उतो न्वस्य यन्महदश्वावद्योजनं बृहद्।दामा रथस्य ददृशे॥ ८.०७२.०६

Dr. Rangaji
WEBOLIM

उत- अपि च । नु- क्षिप्रम् । अस्य- एतस्याग्नेः । महत् । बृहत् । अश्वावत्- अश्वयुक्तम् । योजनम् । रथस्य । दामा- रश्मिः । ददृशे ॥६ ॥

दुहन्ति सप्तैकामुप द्वा पञ्च सृजतः । तीर्थे सिन्धोरधि स्वरे ॥ ८.०७२.०७

सिन्धोः तीर्थे- उदके मूलशक्तिधारायाम् । स्वरे- मन्त्रे । एकां भावनाम् । सप्त- सप्तर्षयः । दुहन्ति । द्वा- सोमसूर्यौ । पञ्च प्राणान् सृजतः । ॥७ ॥

आ दशभिर्विवस्वत इन्द्रः कोशमचुच्यवीत् । खेदया त्रिवृता दिवः ॥ ८.०७२.०८

इन्द्रः । विवस्वतः- परिचरतः । दशभिः- दशाङ्गुळ्युपलक्षितशोभनकर्मभिर्याचितः । दिवः- नभसः । त्रिवृता- त्रिप्रकारवर्तनवता । खेदया- रश्मिना । कोशम्- मेघम् । अचुच्यवीत्- व्यदारयत् ॥८ ॥

परि त्रिधातुरध्वरं जूर्णिरेति नवीयसी । मध्वा होतारो अञ्जते ॥ ८.०७२.०९

त्रिधातुः- लोकत्रयस्थः । जूर्णिः- त्वरमाणः । अग्निः । नवीयसी- नव्यया ज्वालया । अध्वरम्- यज्ञम् । परि एति- परिसरति । मध्वा- सोमादिना । होतारः- अग्न्याह्वातारः । अञ्जते ॥९ ॥

सिञ्चन्ति नमसावतमुच्चाचक्रं परिज्मानम् । नीचीनबारमक्षितम् ॥ ८.०७२.१०

अवतम्- अनानतम् । उच्चाचक्रम्- उपरि स्थितचक्रम् । नीचीनबारम्- नीचीनद्वारम् । अक्षितम्- अक्षीणम् । परिज्मानम्- परितो गच्छन्तम् । नमसा- हव्येन । सिञ्चन्ति ॥१० ॥

अभ्यारमिदद्रयो निषिक्तं पुष्करे मधु । अवतस्य विसर्जने ॥ ८.०७२.११

अभ्यारम्- अभिगम्य । इत्- एव । अद्रयः- ग्रावाणः । पुष्करे- अद्भ्यो मूलशक्तिधाराभ्यः । विभक्तिव्यत्ययः । निषिक्तम्- प्रादुर्भूतम् । अवतस्य- अग्नेः । मधु- सोमं रसम् । विसर्जने - विसर्जयितुं प्रकटयितुं निष्पादयितुं प्रवर्तन्ते । सिञ्चन्ति ॥११ ॥

गाव उपावतावतं मही यज्ञस्य रप्सुदा । उभा कर्णा हिरण्यया ॥ ८.०७२.१२

Dr. Ranganji
WEBOLIM

गावः- हे धेनवश्चिद्रश्मयः। अवतम्- अग्निम्। उपावत- उपागच्छत। यस्य। मही- महती। रप्सुदा- वाचं सुष्ठु ददातीति रप्सुदा। रप् व्यक्तवाक्। उभा- उभौ। कर्णा- कर्णौ। हिरण्यया- हिरण्मयौ ॥१२॥

आ सुते सिञ्चत श्रियं रोदस्योरभिश्रियम्। रसा दधीत वृषभम्॥ ८.०७२.१३

सुते- रसे निष्पन्ने। श्रियम्। आ सिञ्चत। रोदस्योः- द्यावापृथिव्योः। अभिश्रियम्। आ सिञ्चत। रसे। वृषभम्- वर्षकमग्निम्। दधीत- धारयत ॥१३॥

ते जानत स्वमोक्यं१ सं वत्सासो न मातृभिः। मिथो नसन्त जामिभिः॥ ८.०७२.१४

ते- गावश्चिद्रश्मयः। स्वमोक्यम्- स्वशरणम्। जानत- अजानन्। वत्सासः- वत्साः। मातृभिः। न- इव। मिथः- प्रत्येकं। जामिभिः- बन्धुभिः सह। अग्निम्। सं नसन्त- सङ्गच्छन्ति ॥१४॥

उप स्रक्वेषु बप्सतः कृण्वते धरुणं दिवि। इन्द्रे अग्ना नमः स्वः॥ ८.०७२.१५

स्रक्वेषु- मुखावयवोपलक्षितज्वालाभिः। बप्सतः- भक्षयतः। स्वः- सर्वम्। नमः- अन्नम्। इन्द्रे। अग्नौ- अग्नौ। दिवि- नभसि। धरुणम्- धारकम्। उप कृण्वते- कुर्वन्ति ॥१५॥

अधुक्षत्पिप्युषीमिषमूर्जं सप्तपदीमरिः। सूर्यस्य सप्त रश्मिभिः॥ ८.०७२.१६

अरिः- अरणशीलो वायुः। पिप्युषीम्- आप्याययतीम्। इषम्- सदेषणाम्। सप्तपदीम्- सप्तलोकसम्बद्धम्। ऊर्जं- प्राणं वलं वा। सूर्यस्य- सवितुः। सप्त रश्मिभिः- किरणैः। चित्किरणैरित्याध्यात्मिके। अधुक्षत्- दुग्धवान् ॥१६॥

सोमस्य मित्रावरुणोदिता सूर आ ददे। तदातुरस्य भेषजम्॥ ८.०७२.१७

सूरे उदिते- सूर्योदये। मित्रावरुणा। सोमस्य- सोमम्। आतुरस्य- व्याधितस्य। भेषजम्- औषधरूपेण। आ ददे- गृहीतवन्तौ ॥१७॥

उतो न्वस्य यत्पदं हर्यतस्य निधान्यम्। परि द्यां जिह्वयातनत्॥ ८.०७२.१८

Dr. Ranganji
WEBOLIM

उत- अपि च। अस्य- एतस्य। हर्यतस्य- कामयमानस्य। यत्पदम्। निधान्यम्- निधानार्हम्। तत्र स्थित्वाग्निः। द्याम्- नभः। जिह्वया- ज्वालया। परि अतनत्- व्याप्नोत्॥१८॥

Dr. Ranganji

WEBOLIM